

วิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกในล้านนา

An Analysis of the Conservation Guidelines for

Jade Buddha Images in Lanna

อรชร เรือนคำ, เทพประวิณ จันทร่แรง

Orachorn Ruankham, Thepprawin Chanraeng

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail : orachornrk@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปหยกในล้านนา 3) เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกในล้านนา เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผลการวิจัยพบว่า 1) ประวัติและพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปเป็นการสร้างเพื่อเป็นสัญลักษณ์และสิ่งสักการบูชาในพระพุทธศาสนาหรือเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า การสร้างพระพุทธรูปเริ่มต้นเมื่อชนชาติกรีกเข้ามาสู่อินเดีย นิยมสร้างพระพุทธรูปหรือพระปฏีมาให้มีรูปทรงตามมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ หลังจากนั้นได้มีการประยุกต์เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) คติการสร้างพระพุทธรูปหยกในล้านนา เพื่อให้พุทธศาสนิกชนน้อมบูชาพระพุทธรูปหยกซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นที่พระพุทธรูปหยกประดิษฐาน และอีกประการหนึ่งเป็นการแสดงถึงศรัทธาตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือ กัมมศรัทธา วิปากศรัทธา กัมมัสสกตาศรัทธา ตถาคตโพธิศรัทธา คตินี้เป็นแนวคิดและมรดกทางภูมิปัญญาของล้านนา 3) แนวทางการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกล้านนา ได้แก่ 1) เผยแพร่และประชาสัมพันธ์ถึงคุณค่าและอันสงส์ของการบูชาพระพุทธรูปหยกล้านนาผ่านสื่อต่าง ๆ 2) จัดสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหยกล้านนาที่เหมาะสม 3) จัดกิจกรรมสร้างสรรค์ให้ผู้คนเห็นความสำคัญ รับทราบถึงคุณค่าและอันสงส์ของการบูชาพระพุทธรูปหยกล้านนา 4) การสร้างเครือข่ายทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธรูปหยกล้านนา คุณค่าของการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกล้านนาประกอบด้วยคุณค่าด้านศิลปะ ด้านประเพณี ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ

คำสำคัญ : การอนุรักษ์, การสืบทอด, พระพุทธรูปหยก, ล้านนา

Abstract

The objectives of this dissertation were to study the history and development in building the Buddha image in Buddhism, to study ideology in building the jade Buddha images in Lanna, and to propose conservative guidelines of building the jade Buddha images in Lanna. Qualitative research methods were composed of documentary research and in-depth interview. The results found that the history and development in building Buddha images were aimed to be the symbol of Lord Buddha and worshiped. The creation of Buddha images started when Greeks came to India. The characters of Buddha images composed of Mahapurisalakkhana concept (the thirty-two marks of the great man). Local wisdom was later applied to building Buddha images.

The ideology in building the jade Buddha images in Lanna is for the Buddhists having been sacred jade Buddha images in local places and for expression of their belief according to Buddhism, e.g., the belief in Kamma, the consequences of its actions, the individual ownership of that action and confidence, the Enlightenment of the Buddha. These traditional beliefs were the Lanna wisdom heritages.

The Lanna jade Buddha image's conservative guidelines were manifest as follow 1) publicizing the values and advantages in worshiping the Buddha images through various media, 2) setting the proper enshrined place, 3) creating activities for people to realize the importance of jade Buddha image and virtue of worshiping and 4) building up academic networks regarding jade Buddha image, The conservation of jade Buddha images brings about the four distinct values in many fields e.g., arts, cultures, societies and economies.

Keywords : Conserving, Inheritance, Jade Buddha, Lanna

บทนำ

พระพุทธเจ้าให้ถ้อยพระธรรมวินัย คือ คำสั่งสอนของพระองค์ เป็นศาสดาแทนตัวพระองค์ ตรัสไว้เมื่อใกล้จะปรินิพพานกับพระอานนท์ ว่า “โย โว อานนท มยา ฌโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญุตโต โส โว มมจฺเจน สตถา” (ที.ม. (บาลี) 10/141/178)

“ดูกรอานนท์ ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา” (ที.ม. (ไทย) 10/146/3592)

ยุคหลังเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พุทธศาสนิกชนประสงค์จะสร้างวัตถุเป็นเครื่องหมายแทนพระพุทธเจ้า จึงนิยมนิยสร้างรูปต่างๆ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เช่น สร้างรูปมามีฉัตรกางกั้นเป็นสัญลักษณ์แทนการเสด็จออกบวช สร้างรูปบัลลังก์และต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์แทนการตรัสรู้ สร้างรูปธรรมจักรและกวางหมอบเป็นสัญลักษณ์แทนการแสดงปฐมเทศนา สร้างรูปพระสถูปเป็นสัญลักษณ์แทนการปรินิพพาน (พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, 2558: ออนไลน์)

นอกจากนี้ยังมีเจดีย์ 4 หมายถึง สิ่งที่สูงขึ้น สิ่งที่เราบูชา สิ่งที่เราสนใจใฝ่ระลึกถึง ในที่นี้หมายถึง สถานที่หรือสิ่งที่เราบูชาเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าหรือพุทธศาสนา เรียกว่า สัมมาสัมพุทธเจดีย์หรือพุทธเจดีย์ ประกอบด้วยธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ บริโภคเจดีย์ คือ สิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย อย่างแคบ หมายถึงต้นโพธิ์ อย่างกว้าง หมายถึง สังฆเวชนียสถาน ทั้ง 4 แห่ง ตลอดจนถึงสิ่งทั้งปวงที่พระพุทธเจ้าเคยทรงบริโภค เช่น บาตร จีวรและบริวารอื่น ๆ เป็นต้น ธรรมเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระธรรม เช่น ใบลานจารึกพุทธพจน์ และอุทเทสิกเจดีย์ คือ เจดีย์สร้างอุทิศพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556: 114-115)

ประมาณ พ.ศ. 300-400 สมัยพระยามิลินท์เป็นชนชาติกรีกผสมอินเดีย ปกครองแคว้นคันธาระและปัญจาบ พระองค์ได้สนทนากับพระนาคเสน เกิดความเลื่อมใส จึงหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้น โดยยึดประเพณีการสร้างปูชนียวัตถุของชาวมีซมิมีประเทศที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, 2558: ออนไลน์) พระพุทธรูปองค์แรกจึงเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ามิลินท์ หรือเมเน็นเดอร์ที่ 1 ชาวกรีกที่มาครอบครองแคว้นคันธาระราชกรัร พ.ศ. 400-500 ประมาณ พ.ศ. 500 ชาวกรีกอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ ณ บริเวณคันธาระ ทางตอนเหนือของอินเดีย ชาวกรีกนิยมนิยสร้างรูปเทพเจ้าหรือบุคคลสำคัญไว้เป็นที่เคารพ เมื่อเข้ามาอยู่ในอินเดีย บางส่วนที่หันมานับถือพุทธศาสนาก็สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเป็นที่บูชาสักการะ ทำให้เกิดความนิยมนิยสร้างพระพุทธรูปในหมู่พุทธศาสนิกชน และชนอินเดียทั่วไปในยุคนั้น เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 6 (ประมาณพ.ศ. 500-550) (ประพันธ์ กุลวิจิตร, 2555: 34) หรือ 2,000 ปีที่แล้ว มีการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นครั้งแรก และเรียกรูปแบบของพระพุทธรูปนี้ว่า แบบคันธาระราชกรัร โดยถ่ายแบบอย่างเทวรูปที่พวกชาวกรีกนับถือกันในยุโรป จึงมีใบหน้าเหมือนฝรั่งชาวกรีก จีวรก็เป็นริ้วเหมือนเครื่องนุ่งห่มของเทวรูปกรีก และต่อมาในภายหลัง มีคตินิยมนิยสร้างพระพุทธรูปเป็นขนาดเล็ก ๆ (พระเครื่อง) บรรจุไว้ในพุทธเจดีย์

(วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2563: ออนไลน์)

ส่วนการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทยนั้น หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานประมาณ 300 ปี โดยพระโสณะ พระอุตตระและพระสงฆ์ที่ติดตามจำนวนหนึ่ง ได้เดินทางสู่ศูนย์กลางแห่งดินแดนสุวรรณภูมิ ก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่า มีการสร้างพระพุทธรูป ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเขียนโดยพระรัตนปัญญาเถระแห่งล้านนา มีเนื้อหาแสดงตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทน์ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งเมืองสาวัตถีในอินเดีย ทรงปรารภจะหาว่านพิช คือ บุญกุศลโดยจะให้คนทั่วโลกกราบไหว้พุทธเจดีย์นั้น จึงโปรดให้สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นี้ขึ้น จนถึงสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งเมืองเชียงใหม่ ดังเนื้อความตอนหนึ่ง ว่า

...ต่อจากนั้น เจ้านครเพาพระนามว่า ยุทธสัณฐิระ ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นี้มา ประดิษฐานบูชาในวิหารวัดดอนชัย... ต่อมาในพระมหาเถระธรรมเสนาบตี อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์นั้น มาประดิษฐานบูชาในวัดอโศการาม นอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกนครเชียงใหม่ ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า “พระพุทธรูปแก่นจันทน์มาสู่เมืองเชียงใหม่ เมื่อปีจอ จุลศักราช 840 เมื่อมาถึงเมืองเชียงใหม่ครั้งแรก อยู่ในวัดอโศการามอันประเสริฐและอยู่ได้ 15 ปี เป็นรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชครองราชสมบัติ”... (แสง มนวิฑูร, 2550: 162)

เรื่องตำนานพระแก่นจันทน์นี้ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ต้นแบบการสร้างพระพุทธรูปในล้านนาและสุโขทัย คือ พระพุทธรูปแก่นจันทน์และคติการสร้างพระพุทธรูปเป็นที่นิยมในล้านนามากกว่าในสุโขทัย ซึ่งอยู่ในยุคเดียวกัน (พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, 2558: ออนไลน์) ต่อมา มีการสร้างรูปขึ้นแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อกกราบไหว้บูชา อาจใช้การแกะสลักจากวัสดุต่างๆ เช่น ศิลา งาม ไม้ หรือวัสดุอื่น ๆ นอกจากนี้ ยังอาจใช้การปั้นหรือหล่อด้วยโลหะก็ได้ โดยทั่วไปคำว่า “พระพุทธรูป” หมายถึง รูปขนาดใหญ่พอที่จะวางบูชาได้ สำหรับรูปขนาดเล็กมักจะเรียกว่า “พระเครื่อง” อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแบบสามารถเรียกว่า “พระพุทธรูป” ได้เช่นกัน (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2563: ออนไลน์) นอกจากวัสดุต่างๆ ที่กล่าวข้างต้นเพื่อใช้สร้างพระพุทธรูปแล้ว ยังมี “หยก” ซึ่งเป็นหินชนิดหนึ่ง มีสีต่างๆ เช่น ดำ ขาว ม่วง น้ำตาล และเขียว โดยเฉพาะสีเขียวซึ่งเรียกว่า “หยก” ก็สามารถนำมาสร้างเป็นพระพุทธรูป หยกเป็นวัสดุที่หายากโดยเฉพาะอย่างยิ่งหยกที่มีสีเขียว และมีขนาดใหญ่ ดังนั้นคนจึงนำมาสร้างเป็นพระพุทธรูป

เหตุที่เลือกพระพุทธรูปหยกเพราะเป็นวัสดุที่ใกล้เคียงกับมรกตซึ่งมีสีเขียว เป็นวัสดุที่หาได้ยาก มีความแข็งแกร่ง เมื่อนำมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปจะอยู่ได้นานหลายร้อยปี

พระพุทธรูปหยก เป็นประติมากรรมล้ำค่าและน่าอัศจรรย์ หากประดิษฐานอยู่ในที่อื่นควรก็จะช่วยส่งเสริมองค์พระพุทธรูปให้โดดเด่นยิ่งขึ้น เมื่อมีผู้มากราบสักการะก็จะเกิดศรัทธาและเป็นโอกาสให้พุทธศาสนิกชนเรียนรู้หลักธรรมต่างๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปหยกว่ามีประวัติศาสตร์เป็นมาอย่างไร มีคติการสร้างอย่างไร และมีแนวทางการอนุรักษ์ตลอดจนการสืบทอดพระพุทธรูปหยกในล้านนาอย่างไร

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธรูปศาสนา
- 2) เพื่อศึกษาคติการสร้างพระพุทธรูปหยกในล้านนา
- 3) เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดพระพุทธรูปหยกในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขอบเขตในการศึกษาพระพุทธรูปหยกใน 4 วัด คือ วัดพระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอกาชา จังหวัดลำปาง วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากวัดทั้ง 4 แห่งนี้เคยเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต (พระพุทธรูปทองคำ) มาก่อนที่จะอัญเชิญไปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัยได้แบ่งวิธีการศึกษาเป็น 2 วิธีการ คือ

1) การศึกษาภาคเอกสาร (Documentary Research) ได้ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

(1) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และรัตนพิมพวงศ์

(2) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาจากอรรถกถา หนังสือ และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง บทความวิชาการ หนังสือ ตำรา และสื่ออิเล็กทรอนิกส์

2) การศึกษาภาคสนาม (Field Research) ได้ทำการศึกษาโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยรวบรวมข้อมูลที่รวบรวมมาเพื่อจัดหมวดหมู่ศึกษา เรียบเรียงให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

(1) การออกแบบการสัมภาษณ์

(2) ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) คือ การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้เรื่องพระพุทธรูปหยกจากกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

(2.1) เจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส จาก 4 วัด วัดละ 1 รูป รวม 4 รูป

(2.2) นักวิชาการด้านโบราณคดี เขต 8 จำนวน 3 คน

(2.3) นักวิชาการด้านศาสนาจำนวน 3 คน

(2.4) ผู้นำชุมชนในเขตพื้นที่ละ 1 คน รวม 4 คน

(2.5) ประชากรในเขตพื้นที่แห่งละ 3 คน รวม 12 คน (โดยแต่ละวัดคัดเลือกจากมัคนายกประจำวัด ผู้มีความรู้ด้านวัฒนธรรม และศรัทธาผู้สูงอายุ) รวมกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในงานวิจัย 26 รูป/คน

(3) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์ที่มีเนื้อหาสาระที่ครอบคลุมและสามารถนำฐานข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกกับประเด็นปัญหาและอุปสรรคพร้อมทั้งวิธีแก้ปัญหา และผู้สัมภาษณ์ใช้คำถามปลายเปิด ซึ่งเป็นคำถามกว้าง ๆ ในแนวงงานวิจัย โดยคำถามแบ่งออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับสถานะทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ 2 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ส่วนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็น และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกในล้านนา

(4) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ตั้งประเด็นให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ต้องการทราบตามวัตถุประสงค์ ตั้งคำถามตามวัตถุประสงค์ รวบรวมคำถามตามวัตถุประสงค์การวิจัย เสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและเสนอแนะ ปรับแก้ไขและนำไปใช้ในการสัมภาษณ์ และดำเนินการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In-depth Interview) โดยนำคำถามมาซักถามให้ครบตามประเด็นที่กำหนดไว้

(5) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลสัมภาษณ์

(6) สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

1) ประวัติและพัฒนากการการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา

พระพุทธรูป หมายถึง พระรูปที่ใช้แทนองค์พระพุทธรูป ผู้เป็นศาสดาในพระพุทธศาสนา แนวคิดการสร้างพระพุทธรูป ประการแรกคือ ประติมากรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก ในครั้งพุทธกาลยังไม่มีพระพุทธรูปให้กราบไหว้กัน แต่ก็มีสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปไว้กราบไหว้ และมีพัฒนาการเรื่องรูปปั้นที่มาพร้อมกับชนชาติกรีกที่เข้ามารุกรานอินเดีย หรืออาจนานกว่ากรีก เพราะปรากฏคำว่า “ปฏิมาน” ในพระไตรปิฎก ประการที่สอง องค์ประกอบของพระพุทธรูป มี 3 ประการ คือ อริยาบถ อาสนะ (ท่านั่ง) และมุทรา (ท่าทางมือ) ประการที่สาม มโนทัศน์เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนามีการปรับรูปแบบและสุนทรียภาพไปสู่รูปทรงของมนุษย์อันสมบูรณ์ ที่สำคัญคือ แนวคิดมหาปुरुสลักษณะ 32 ประการ อนุพยัญชนะ 80 ประการ พระฉัพพรรณรังสี พระเกตุมาลา

ความสำคัญของพระพุทธรูปมีสี่ประการคือ พระพุทธรูปเป็นองค์แทนพระพุทธรูป เป็นสื่อให้เข้าถึงพระธรรมและพระสงฆ์ เป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา และเป็นอุเทสิกเจดีย์ แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปซึ่งถือว่าเป็นประติมากรรมอย่างหนึ่งงานประติมากรรมสามารถสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจระหว่างกัน เป็นเครื่องมือหรือส่วนประกอบที่สำคัญที่ขาดไม่ได้ในการถ่ายทอดระบบความคิด ความเชื่อทางศาสนาให้เป็นที่ประจักษ์โดยทางการมองเห็น แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา ที่มีมาตั้งแต่สมัยหลังพุทธกาล เริ่มจากพระเจ้ามิลินท์ กษัตริย์เชื้อสายกรีกโยนก ได้มาครอบครองแคว้นคันธารราชูร์ และได้สนทนากับพระนาคเสน จึงกำเนิดพระพุทธรูปองค์แรก สมัยหลังพุทธกาลมีพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปตามยุคสมัย โดยยุคแรกเป็นศิลปะแบบคันธารราชูร์ ยุคที่สองศิลปะแบบมถุรา หรือมธูรา ยุคที่สามศิลปะแบบอมราวตี ยุคที่สี่ศิลปะแบบคุปตะ จัดว่าเป็นยุคทองของศิลปะอินเดีย ยุคที่ห้าศิลปะแบบหลังคุปตะ ยุคที่หกศิลปะแบบปาละเสนาะ ส่วนในประเทศไทยมีการสร้างพระพุทธรูปมีมาตั้งแต่อาณาจักรทวารวดี ซึ่งศิลปะการสร้างพระพุทธรูปเป็นแบบทวารวดี หลังจากนั้นก็มีศิลปะศรีวิชัย สมัยลพบุรี สมัยเชียงแสน (ล้านนา) สมัยสุโขทัย สมัยอู่ทอง สมัยอยุธยา มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนการสร้างพระพุทธรูปในสมัยล้านนา ได้มีการสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์ พระเสด็จมณีนี พระพุทธรูปหิรัญและพระแก้วมรกต (พระพุทธรูปหามณีนีรัตนปฎิมากร)

2) คติการสร้างพระพุทธรูปหยกในล้านนา

พระหยกเชียงราย เป็นนามสามัญของ “พระพุทธรตนากร นวตวิสาณสูตรมงคล” ณ วัดพระแก้วเชียงราย สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2534 เพื่อให้รำลึกถึงพระแก้วมรกต (พระพุทธรูปหามณีนีรัตนปฎิมากร) ที่ได้ถูกค้นพบ ณ วัดพระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เมื่อปี พ.ศ. 1977 หรือพระหยกเชียงรายปัจจุบันประดิษฐานอยู่ภายในหอพระหยก

ประดิษฐานในบุษบกทำด้วยไม้แกะสลักปิดทอง สูง 5.60 เมตร เรือนยอดบุษบกทำด้วยไม้ สักสลักลวดลาย ลงรักปิดทองประดับกระจก มีฉัตร 7 ชั้น ทำด้วยเงินแท้ ลงรักปิดทอง เรียกว่า ฉัตรเงิน ฉัตรทองมีส่วนสูง 40 เซนติเมตร องค์พระหยกเชียงราย สร้างจากหินหยกแท้สีเขียว จากประเทศแคนาดา ซึ่งมีสเตอร์ ฮูเวิร์ด โล เป็นผู้นำมาถวายเจ้าคณะจังหวัด สลักเป็น องค์พระ ลักษณะพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน ปางสมาธิ หน้าที่กว้าง 47.9 ซม. สูง 65.9 ซม. ซึ่งเป็นสัดส่วนที่ใกล้เคียงกับพระแก้วมรกต (ซึ่งมีหน้าที่กว้าง 48.3 ซม. สูง 66 ซม.) พระหยกเชียงรายนี้ จัดสร้างโดยคณะสงฆ์และชาวจังหวัดเชียงราย และได้รับความอุปถัมภ์จาก พล.อ.ชาติชาย และท่านผู้หญิงบุญเรือน ชุณหะวัณ เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เนื่องในมหามงคลทรงเจริญพระชนมายุ 90 พรรษา และเพื่อเป็นอนุสรณ์ว่า วัดพระแก้วแห่งนี้ค้นพบพระแก้วมรกต ผู้บันทึกต้นแบบพระหยกเชียงรายคือ อาจารย์กนก วิเศษกุล แห่งวิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงราย และแกะสลักโดยนายช่างแกะสลักจากโรงงานวาลินนานุก เมืองปักกิ่ง มีสเตอร์เหยน หวน หุย ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เริ่มดำเนินการสร้างเมื่อวันที่ 26 มกราคม 2534

พระแก้วดอนเต้า วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง การสร้างพระแก้วดอนเต้ามีที่มาอย่างไร ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ มีตำนานการสร้างที่เกี่ยวข้องกับนางสุชาดา และผลแดงโมซึ่งภายในมีหินมีค่าสีเขียว และจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ปรากฏที่มาของการสร้างพระแก้วดอนเต้าอีกสองความเห็น กล่าวคือ นายแสน ธรรมยศได้กล่าวว่า พระแก้วดอนเต้าควรเป็นพระแก้วมรกตองค์ใหม่ที่สร้างขึ้นแทนองค์เก่าคือพระพุทธรูปหามณีนันทนปฏิมากร ซึ่งได้รับการอัญเชิญไปเมืองเชียงใหม่ จากระยะเวลาหลายร้อยปีของการปรากฏอยู่ของพระแก้วมรกต ที่แม้จะเป็นสิ่งสร้างใหม่ทดแทนองค์เดิม แต่ก็นับเป็นสิ่งสักการะที่ถือว่ามีความสำคัญของชาวนครลำปาง แม้ว่าจะประดิษฐานอยู่ ณ ที่ใด โดยเฉพาะหากประดิษฐานอยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวงแล้ว อย่างน้อยก็ควรจะมีปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงหรือเอกสารใด ๆ อยู่บ้าง ทั้งนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานใด ๆ ทำให้น่าเชื่อได้ว่าเรื่องราวของพระแก้วดอนเต้าปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของเมืองลำปางในช่วงเวลาไม่นานมานี้ (สุรพล ดำริห์กุล, 2539: 204)

อย่างไรก็ตามได้มีอีกแนวคิดหนึ่งของนายศักดิ์ รัตนชัย (ศักดิ์ รัตนชัย, 2516: 89-97) ได้ศึกษาค้นคว้าและให้คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้อย่างน่าสนใจว่า ในช่วงพ.ศ. 1929 ครั้งรัชสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา กษัตริย์แห่งล้านนา มีหลักฐานอยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 61 ระบุว่าเมื่อพระแก้วปรากฏอยู่ในเมืองเชียงแสนอีกองค์หนึ่ง กล่าวคือมีพระมหาเถระชื่อสิริวังโส นำเอาพระพุทธรูปสององค์คือ พระแก้ว พระคำ และพระบรมธาตุไปประดิษฐานไว้ ณ วัดเกาะดอนแท่น เมืองเชียงแสน หลังจากนั้นกองทัพพระเจ้าเชียงใหม่ พระยานครลำปาง และเจ้าฟ้าเมืองน่าน ได้ยกไปตีเมืองเชียงแสนแตก ผู้คนถูกกวาดต้อน

ไปอยู่ที่ เชียงใหม่ ลำปาง น่าน และกรุงเทพฯ ผู้คนที่ถูกกวาดต้อนไปลำปางได้ไปอยู่ที่ตำบลเวียงเหนือซึ่งเป็นบริเวณที่ตั้งของวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดารามในปัจจุบัน ซึ่งพระแก้วดอนเต้าได้ถูกอัญเชิญมาที่วัดพระแก้วชมพู (ชื่อเดิมของวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม) ด้วยต่อมาพระแก้วดอนเต้าถูกเคลื่อนย้ายมาที่วัดพระธาตุลำปางหลวงอย่างเงียบๆ เมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 สำหรับสาเหตุที่พระแก้วดอนเต้าถูกย้ายไปวัดพระธาตุลำปางหลวง สันนิษฐานว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับช่วงเวลานั้น ฝ่ายกรุงเทพฯ พยายามรวบรวม เคลื่อนย้ายพระพุทธรูปสำคัญของเมืองต่างๆ ไปไว้ที่กรุงเทพฯ ทำให้เกิดกระแสทั้งในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชุมชนชาวเมืองร่วมมือกันเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปเพื่อซ่อนปกปิดไว้ (สุรพล คำริห์กุล, 2539: 204)

องค์พระแก้วดอนเต้า ทำจากหินหยกสีเขียว เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปะเชียงแสนที่ได้รับอิทธิพลจากสุโขทัย ขนาดหน้าตักกว้าง 6.5 นิ้ว สูง 8 นิ้ว พระเศียรไม่มีเม็ดพระศกเพราะใช้เป็นโครงสร้างสำหรับรองรับเครื่องรวม ซึ่งทำแยกออกไปต่างหาก ทรงครองจีวรห่มเฉียง สันนิษฐานว่าน่าจะเกี่ยวเนื่องกับพระนาถี ประดิษฐานอยู่คู่กับพระแก้ว ซึ่งไม่ปรากฏผู้สร้าง แต่ประมาณอายุไม่ต่ำกว่า 400 ปี (สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, 2551: 109)

พระหยก (จำลอง) วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เนื่องจากพระแก้วดอนเต้าที่ตามตำนานสร้างที่วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ได้ย้ายไปประดิษฐานที่วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง และในอดีตเมื่อปี พ.ศ. 1979-2011 พระแก้วมรกต (พระพุทธรูปปางสมาธิ) ก็เคยประดิษฐานอยู่ทำให้วัดพระแก้วดอนเต้า ก็ได้ย้ายไปประดิษฐานในจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้วัดพระแก้วดอนเต้าไม่มีพระแก้วให้ชาวบ้านกราบไหว้บูชา ประมาณปี พ.ศ. 2501 พระมหาอุ้น สุมังคโล เจ้าอาวาสในขณะนั้น จึงได้รับ พระแก้วหยกสีเขียว ขนาดหน้าตักกว้าง 6 นิ้ว สูง 8 นิ้ว จากวัดสุทัศนเทพวราราม มาประดิษฐานที่วัดพระแก้วดอนเต้า ปัจจุบัน ประดิษฐานที่อาคารสมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช เปิดให้ประชาชนเข้ากราบสักการะได้ทุกวัน และในช่วงเทศกาลสงกรานต์ พระเณรของวัดก็ได้อัญเชิญมาสรงน้ำขมิ้นสัปปายตามประเพณีเป็นประจำทุกปี

พระแก้วหยกเชียงใหม่ หรือ “พระพุทธรูปเฉลิมสิริราช” ประดิษฐาน ณ วัดเจดีย์หลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องด้วยมีมหามงคลสมัยในบ้านเมืองหลายประการ คือ พ.ศ. 2534 พระธาตุเจดีย์หลวงครบ 600 ปี ในวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2534 จังหวัดเชียงใหม่ครบ 700 ปี และวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2539 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 9) ทรงครองราชสมบัติครบ 50 ปี คณะสงฆ์วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ที่มีพระธรรมดิลก (จันทร์ กุสโล) เจ้าอาวาสเป็นประธาน พร้อมด้วยศรัทธาประชาชนชาวเชียงใหม่ จึงได้ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ เมื่อวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2537 ให้สร้างพระพุทธรูปหยก

ประดิษฐานไว้ ณ ชุ่มจะระนำมูขตะวันออกพระธาตุเจดีย์หลวง ที่พระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) เคยประดิษฐานอยู่(สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, 2551: 109) สร้างเสร็จสมบูรณ์เมื่อ 24 กุมภาพันธ์ 2525 จะเห็นได้ว่า การสร้างพระหยกนั้นมีเหตุผลหนึ่งของการสร้าง คือ สร้างเพื่อสถาบันกษัตริย์

องค์พระแก้วหยกเชียงใหม่สลักจากหยกสีเขียวชั้นดีจากประเทศแคนาดา ขนาดหน้าตักกว้าง 52 ซม. สูง 70 ซม. เป็นพระพุทธรูปแบบสิงห์ 3 ปางสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาซ้อนทับพระหัตถ์ซ้าย วางบนพระเพลา พระเมาลีตูม เม็ดพระศกขมวดกันหอย สังฆาฏีเล็กและยาวพาดพระอังสาลงถึงพระนาภี สังฆาฏีด้านพระปฤษฎางค์พาดลงถึงพระอาสน์ พาดลงถึงพระอาสน์ในลักษณะประทับนั่งทับชายสังฆาฏี (ประชาสัมพันธ์จังหวัดเชียงใหม่, 2538: 26)

3) แนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดพระพุทธรูปหยกในล้านนา

จากการศึกษาพระพุทธรูปหยกล้านนาในวัดทั้ง 4 แห่ง และจากบทสัมภาษณ์ของท่านเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส เรื่องแนวทางการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยก ตลอดจนการสืบทอด และปัญหาอุปสรรคของการอนุรักษ์ พอที่จะจัดกลุ่มประเด็นแนวทางการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกล้านนา ออกเป็น 4 กลุ่มดังนี้

(1) การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ถึงคุณค่า และอันสืบส่งของการบูชาพระพุทธรูปหยกล้านนาผ่านสื่อต่าง ๆ โลกปัจจุบันได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารให้เหมาะสม ทันสมัย เข้าถึงประชากรกลุ่มต่างๆ ได้มากกว่าในอดีต สื่อสิ่งพิมพ์เช่นหนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือ ตำรา ที่เป็นรูปเล่ม กำลังลดจำนวนและความนิยมลงเรื่อย ๆ มีการนำสื่อสิ่งพิมพ์มาทำเป็นสื่อดิจิทัล แม้กระทั่งหนังสือ หรือนิตยสารในอดีตที่มีคุณค่าต่างๆ ก็ถูกนำมาแปลงให้เป็นเอกสารดิจิทัล รวมทั้งหนังสือ นิตยสารที่ได้เขียนเรื่องพระพุทธรูปหยกล้านนาไว้หลายเล่มก็เป็นแหล่งข้อมูลที่ทำให้ผู้อ่านได้เห็นคุณค่าของพระพุทธรูปหยกล้านนา หากวัดที่มีพระพุทธรูปหยกล้านนามีการรวบรวมไว้ที่เดียวกันให้หาอ่านและศึกษา ก็จะเป็นนวัตกรรมที่ดียิ่ง

นอกจากนี้ สื่อวิทยุ โทรทัศน์ ก็มีรายการที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปหยกล้านนา และมีการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ เช่น เจ้าอาวาสวัดที่มีพระพุทธรูปหยกล้านนา เจ้าหน้าที่หรือมัคคุเทศก์ของวัด หรือการสัมภาษณ์นักวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดี นอกจากจะช่วยประชาสัมพันธ์ได้กว้างขวางมากขึ้น สำหรับประชาชนที่อาจไม่ถนัดสื่อออนไลน์ แต่ชอบฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ จะได้รับทราบและเห็นคุณค่าเช่นกัน

ประการสุดท้าย คือสื่อสังคมออนไลน์ต่างๆ ซึ่งหลายวัดในปัจจุบันก็มีการเปิดสื่อออนไลน์ของวัด เพื่อการประชาสัมพันธ์เรื่องราว และกิจกรรมต่าง ๆ ก็สามารถให้

เป็นช่องทางให้ข้อมูลว่าวัดนี้มีพระพุทธรูปหยกที่มีคุณค่าสูง มีประวัติความเป็นมาอย่างไร ตลอดจนเชิญชวนให้มากราบสักการะพระพุทธรูปหยกที่วัด เพื่อจะได้านิสงส์อย่างไรบ้าง

(2) การจัดสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหยกล้านนาที่เหมาะสม เนื่องจากพระพุทธรูปหยก เป็นหินสีที่มีค่าสูง นำมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงาม บางองค์เป็นตัวแทนของพระแก้วมรกต (พระพุทธรูปปางสมาธิ) ซึ่งเคยประดิษฐานที่วัดเป็นเวลายาวนาน จึงมีคุณค่าทางด้านจิตใจต่อประชาชน และมีความศักดิ์สิทธิ์เป็นอันมาก สถานที่ประดิษฐานและการดูแลสมำเสมอจึงเป็นเรื่องสำคัญ

สถานที่ควรเป็นที่โล่ง โปร่ง สว่าง ไม่ร้อนจนเกินไป ป้องกันการแตกร้าว มีการทำความสะอาดพระพุทธรูปให้สะอาด และเงางามอยู่เสมอ เหมาะสมกับการเป็นพระพุทธรูปหยกล้านนาที่ศักดิ์สิทธิ์และทรงคุณค่า รวมทั้งความปลอดภัยทั้งจากภัยธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว ไฟไหม้ หรือจากการโจรกรรม มีป้ายบอกชื่อพระพุทธรูปหยกล้านนา ประวัติพอสังเขป และคำบูชาไว้บริเวณที่ประดิษฐาน

อย่างไรก็ตาม วัดอาจพิจารณาความสมดุลระหว่างการเข้าถึงของประชาชน เมื่อเข้ากราบไหว้บูชา กับความปลอดภัยจากการโจรกรรม เช่น การทำกรงล้อมพระพุทธรูปอย่างงดงามและมีคุณค่า ประชาชนเข้าถึงได้ยาก ว่าเหมาะสมหรือไม่ อย่างไร โดยอาจเปิดประชาพิจารณ์รับฟังความคิดเห็นของประชาชนร่วมด้วย

(3) การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ให้ผู้คนเห็นความสำคัญ รับทราบถึงคุณค่า และานิสงส์ของการบูชาพระพุทธรูปหยกล้านนา เช่น วัดที่มีพระพุทธรูปหยกล้านนาทั้งสี่วัด อาจร่วมมือกันในการจัดกิจกรรม “สัปดาห์บูชาพระพุทธรูปหยกล้านนา” “ตามรอยประวัติศาสตร์ พระพุทธรูปหยกล้านนา”

(4) การสร้างเครือข่ายทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธรูปหยกล้านนา เช่น การจัดเสวนาเรื่องพระพุทธรูปหยกล้านนา เพื่อให้โอกาสนักวิชาการของสถาบันการศึกษา นักวิชาการอิสระ นักประวัติศาสตร์และโบราณคดี ของประเทศไทย และต่างชาติที่สนใจ ได้ร่วมเสวนา เป็นการเปิดโลกทัศน์ และแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่น่าเชื่อถือ และความเชื่อของผู้คนที่เคารพ ศรัทธา ซึ่งหากมีผู้เข้าร่วมการเสวนาที่กว้างขวางและหลากหลาย อาจได้ข้อสรุปในเรื่องประวัติศาสตร์ของพระพุทธรูปหยกล้านนาบางองค์ที่ยังคลุมเครือ และมีความเห็นที่ขัดแย้งกันอยู่ในปัจจุบันก็เป็นได้

อภิปรายผล

เคยมีผู้เชื่อว่ามีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล แต่จากการ

ตรวจสอบหลักฐานทั้งหมดในอินเดีย ไม่พบว่ามีพระพุทธรูปอยู่ในสมัยนั้น สันนิษฐานว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ก็ไม่จำเป็นต้องสร้างพระพุทธรูปมาเคารพบูชา แม้ว่าหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปแล้ว ก็ยังมีพระสงฆ์ที่เป็นพระอรหันต์ที่พระพุทธเจ้าทรงผนวชให้เป็นศูนย์รวมจิตใจและศรัทธาอยู่มาก มาจนสมัยที่ชนชาติกรีกเข้ามารุกรานอินเดีย พระพุทธรูปองค์แรกเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ามิลิท์ หรือเมเนนเดอร์ที่ 1 ชาวกรีกที่มาครอบครองแคว้นคันธารราชูร์ ชาวกรีกนิยมสร้างรูปเทพเจ้าหรือบุคคลสำคัญไว้เป็นที่เคารพ เมื่อเข้ามาอยู่ในอินเดีย บางส่วนที่หันมานับถือพุทธศาสนา ก็สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเป็นที่บูชาสักการะ ทำให้เกิดความนิยมสร้างพระพุทธรูปในหมู่พุทธศาสนิกชน และชนอินเดียทั่วไปในยุคนั้น ในภาพรวม ประวัติและพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนาที่ได้ศึกษาค้นคว้า ก็มีความสอดคล้องกับงานวิจัยที่ผ่านมา เช่นงานวิจัยของพรศิลป์ รัตนชูเดช (พรศิลป์ รัตนชูเดช, 2551: บทคัดย่อ) พบว่าอาณาจักรล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย ได้รับอิทธิพลความเจริญหลายด้าน รวมทั้งพระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทจากอาณาจักรศรีวิชัยที่รุ่งเรืองอยู่ในดินแดนนี้มาก่อน คติการสร้างพระพุทธรูปมาด้วยดินเหนียวได้รับการสืบทอดมาด้วยและมีการจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรตัวธรรมล้านนาลงบนคัมภีร์ใบลานปรากฏเป็นหลักฐานประกอบคติการสร้างพระพุทธรูปมาดินเหนียวแทรกอยู่ในตำนานและวรรณคดีของล้านนากับของไทยลื้อและไทใหญ่ที่เป็นเพื่อนบ้านและมีความเจริญอยู่ร่วมยุคสมัยเดียวกัน ทำให้ทราบว่ากลุ่มเผ่าไทยในยุคนั้นมีความเชื่อในอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปมาดินเหนียวและมีการลงรัก ทาสาด ปิดทอง ที่พระพุทธรูปมาดินเหนียวเมื่อสร้างเสร็จแล้วด้วย ซึ่งก็คล้ายกับตำราสร้างพระดินเหนียวของอินเดียที่ระบุว่ามีการลงสีตกแต่งประติมากรรมที่สร้างเสร็จแล้วเพื่อความงดงามอันสมบูรณ์ ตำนานประวัติศาสตร์ไทยลื้อถึงกับระบุว่า พระพุทธเจ้าได้มีพุทธดำรัสแก่พุทธบริษัทโดยตรงให้สร้างพระพุทธรูปมาดินเหนียวไว้กราบไหว้แทนพระองค์เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว

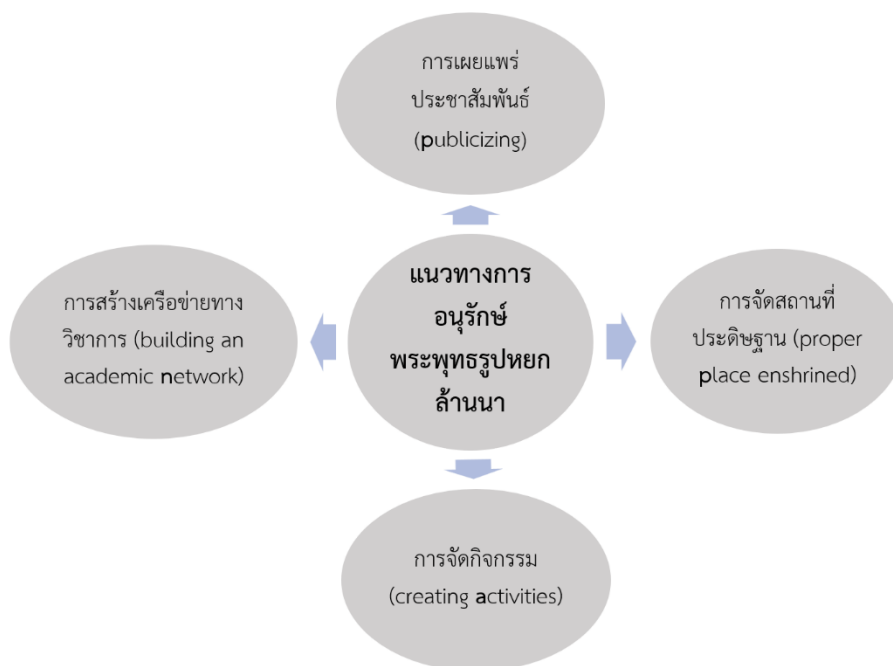
พระแก้วมรกต หรือพระพุทธรูปมหาณีรัตนปฏิมากร ซึ่งปัจจุบันประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีประวัติเคยถูกอัญเชิญไปประดิษฐานที่วัดในจังหวัดเชียงราย จังหวัดลำปาง และจังหวัดเชียงใหม่ วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงรายจึงดำริให้สร้างพระหยกเชียงราย (พระพุทธรูปนาคกร นวตวิสาขามงคล) ขึ้นมาทดแทน เพื่อให้ประชาชนกราบไหว้บูชา เป็นศูนย์รวมจิตใจ ส่วนวัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ก็มีการสร้างพระหยกเชียงใหม่ (พระพุทธรูปเฉลิมสิริราช) ขึ้นมาเช่นกัน ในสองวัดดังกล่าว คติการสร้างพระหยกยังเกี่ยวเนื่องกับสถาบันพระมหากษัตริย์อีกด้วย ส่วนวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปางซึ่งเคยเป็นที่ประดิษฐานของพระแก้วมรกตอยู่ถึง 32 ปี ก็เคยมีพระแก้วดอนเต้าประดิษฐานมาก่อน แต่คติการสร้าง มิได้เกี่ยวข้องกับพระแก้วมรกต และเมื่อพระแก้วดอนเต้าถูกอัญเชิญไปที่วัดพระธาตุลำปางหลวงจนถึงปัจจุบัน ทางวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดา

รามก็ยังมีพระพุทธรูปหยกองค์จำลอง เป็นตัวแทน เพื่อให้ประชาชนสักการบูชา เนื่องจากหินหยกเป็นหินมีค่า สีเขียวคล้ายคลึงกับมรกต มีความสวยงามและทนทาน จึงมีการสร้างพระพุทธรูปหยกขึ้นมา โดยคติการสร้างพระพุทธรูปหยกในล้านนาก็มีความคล้ายคลึงกับคติการสร้างพระพุทธรูปที่สร้างจากสำริด จากงานวิจัยของกิตติยา อุทวิ (กิตติยา อุทวิ, 2550: บทคัดย่อ) เรื่อง “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา” และคติความเชื่อของการสร้างพระพุทธรูปไม้ จากงานวิจัยของ สายันต์ ไพรชาญจิตร (สายันต์ ไพรชาญจิตร, 2545: บทคัดย่อ) เรื่อง “การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีการทำบุญด้วยการสร้างพระพุทธรูปไม้ในจังหวัดน่าน” พบว่าชาวน่านและพุทธศาสนิกชนชาวไทยโดยทั่วไปมีความเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปนอกจากจะเป็นพุทธานุชา และสืบพระศาสนาแล้ว ในปัจจุบันยังมีผู้นิยมสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นการบำเพ็ญกุศลสืบอายุด้วย

พระพุทธรูปหยกล้านนา มีความหมายต่อจิตใจของชาวล้านนาและชาวไทยเป็นอย่างมาก เป็นที่เคารพสักการบูชา จึงควรมีแนวทางการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกล้านนาอย่างครอบคลุม เป็นระบบ เพื่อดำรงคุณค่า และอันสืบส่งของการบูชา กิตติกรณ บำรุงบุญ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางอนุรักษ์พุทธประติมากรรมทวารวดี” พบว่าชุมชนท้องถิ่นในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือเน้นบทบาทและวิถีชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่น จึงส่งผลให้ชาวบ้านตระหนักและมีแนวคิดที่จะอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิม จึงเสนอแนะว่า แนวทางการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถานควรเป็นกระบวนการจัดการโดยชุมชน ผ่านการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดตั้ง การจัดเวทีระดมความคิดเห็น โดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม มีการสร้างเครือข่าย และเน้นการดูแลทรัพยากรวัฒนธรรม และศิลปกรรม ให้มีการจัดการแบบรวมศูนย์ ชาวบ้านมีโอกาสในการทำงานด้านการอนุรักษ์ร่วมกับนักวิชาการ (กิตติกรณ บำรุงบุญ, 2561: บทคัดย่อ) พระครูใบฎีกาศักดิ์ด้นัย สุนตจิตโต (เนตรพระ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนาของวัดในเขตเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี” ได้ข้อเสนอแนะว่าพระสงฆ์ควรเป็นกำลังหลักในการดูแลเสนาสนะของวัด จึงต้องมีความรู้เรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุของวัดเป็นอย่างดี มีการจัดกิจกรรมเพื่อให้ความรู้ในการอนุรักษ์และเผยแพร่ความรู้ให้แพร่หลายแก่ประชาชน อีกทั้งยังต้องสร้างจิตสำนึกระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับพระสงฆ์ เพื่อให้ความช่วยเหลือตามความต้องการของประชาชน (พระครูใบฎีกาศักดิ์ด้นัย สุนตจิตโต (เนตรพระ), 2563: บทคัดย่อ) ผลงานวิจัยครั้งนี้ จึงได้เสนอแนวทางเป็นสี่ประการ คือ การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ถึงคุณค่าและอันสืบส่งของการบูชา การจัดสถานที่ประดิษฐานที่เหมาะสม การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ให้ผู้คนเห็นความสำคัญและรู้คุณค่า และการสร้างเครือข่ายวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธรูปหยกล้านนา

องค์ความรู้จากงานวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับพระพุทธรูปหยกในล้านนา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีคติการสร้าง เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับพระพุทธรูปหมณิรัตน์ปฏิมากร อันเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ งดงามคู่บ้านคูเมืองไทยมานาน แต่ยังไม่เคยมีผู้ศึกษาแนวนี้มาก่อน และแนวทางการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกในล้านนา ซึ่งหากนำไปใช้จริง ก็จะสามารถรักษาและเสริมทิวให้เจริญงอกงามขึ้น ตามความหมายของคำว่า “อนุรักษ์” ตามแนวคิดในทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “รักษาและเสริมทิวสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว และทำสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญงอกงาม เพิ่มทิวยิ่งขึ้นไปจนไพบุลย์ ซึ่งเป็นฐานคิดในการอนุรักษ์งานศิลปกรรมที่เนื่องในพระพุทธศาสนาในเวลาต่อมา” ซึ่งองค์ความรู้จากงานวิจัย คือแนวทางการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกในล้านนา สามารถทำได้สี่มิติ คือ PPAN ได้แก่ Publicizing การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์, Proper place enshrined การจัดสถานที่ประดิษฐานที่เหมาะสม, creating Activities การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ให้เห็นความสำคัญและคุณค่า และ building an academic Network การสร้างเครือข่ายทางวิชาการ

แผนภูมิ 1 แนวทางการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกในล้านนา

สรุป

พระพุทธรูปหยกล้านนาที่ได้ศึกษาในงานวิจัยนี้ มีคติการสร้างที่ชัดเจนอยู่สององค์คือพระแก้วหยกเชียงราย วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย และพระแก้วหยกเชียงใหม่ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการสร้างเพื่อเป็นองค์แทนของพระพุทธรูปมณีรัตน์ปฏิมากร ซึ่งเคยประดิษฐานอยู่ แต่ได้ถูกอัญเชิญไปวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว ประชาชนจึงได้เคารพบูชา นอกจากนี้ คติการสร้างยังเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ส่วนพระแก้วดอนเต้า ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานที่วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง มีคติการสร้างที่ไม่ปรากฏชัดเจน พบทั้งเป็นตำนานและข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีซึ่งยังไม่สามารถสรุปได้แน่ชัด ส่วนพระแก้วหยกจำลองที่ประดิษฐาน ณ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง เป็นองค์จำลองเพื่อทดแทนพระแก้วดอนเต้าที่ถูกย้ายไปยังวัดพระธาตุลำปางหลวง จากการวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกล้านนา ผู้วิจัยนำเสนอได้เป็น 4 แนวทาง คือ 1) การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ถึงคุณค่าและอันสงส์ของการบูชาพระพุทธรูปหยกล้านนาผ่านสื่อต่าง ๆ 2) การจัดสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหยกล้านนาที่เหมาะสม 3) การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ให้ผู้คนเห็นความสำคัญ รับทราบคุณค่าและอันสงส์ของการบูชาพระพุทธรูปหยกล้านนา และ 4) การสร้างเครือข่ายทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธรูปหยกล้านนา ซึ่งวัดทั้งสี่แห่งนี้ สามารถนำแนวทางทั้งสี่ประการดังกล่าวไปปรับใช้ตามความเหมาะสม เพื่อเป็นการอนุรักษ์พระพุทธรูปหยกให้อยู่คู่บ้านคู่เมือง เป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนสืบไป

บรรณานุกรม

- กิตติกรณ บำรุงบุญ. (2561). แนวทางการอนุรักษ์พุทธประติมากรรมทวารวดี. **รายงานการวิจัย**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- กิตติยา อุทวิ. (2550). ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูใบฎีกาศักดิ์ดิษฐ์ สนั่นจิตโต (เนตรพระ). (2563). การอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ ทางพระพุทธศาสนา ของวัดในเขตอำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 26). กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.

- พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. (2558). **กำเนิดและพัฒนากาแพงพระพุทธรูป**. สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2563, จาก <http://www.mcu.ac.th/article/detail/502>.
- พรศิลป์ รัตนชูเดช. (2551). ศึกษาเรื่องการสร้างพระพุทธรูปดินเหนียวในเชิงประวัติศาสตร์. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประชาสัมพันธ์จังหวัดเชียงใหม่. (2538). **สมโภช 600 ปีพระธาตุเจดีย์หลวง**. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- ประพันธ์ กุลวินิจฉัย. (2555). วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2563). **พระพุทธรูป**. สืบค้นเมื่อ 27 มีนาคม 2564. จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/พระพุทธรูป>.
- ศักดิ์ รัตนชัย. (2516). “ประวัติพระแก้วดอนเต้า” หนังสือแนะนำนครลำปาง ฉบับอนุรักษ์การแข่งขันกีฬาเขต 5 พ.ศ. 2516. ลำปาง: ม.ป.พ.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร. (2545). การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีการทำบุญด้วยการสร้างพระพุทธรูปไม้ในจังหวัดน่าน. **รายงานการวิจัย**. คณะสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แสง มนวิthur. แปล. (2550). **ชินกาลมาลีปกรณ์**. กรุงเทพมหานคร : รำไทยเพรส.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2539). **แผ่นดินล้านนา**. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ.
- สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน. (2551). **วัดพระธาตุลำปางหลวง บูรณะระเบียงคด กุฏิพระแก้ว และหอไตร**. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.